

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра історії України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор ННІ історії, права та міжнародних відносин

 Олександр ЖУКОВ

«29» серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
МЕТОДИКА ПОЛЬОВИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Галузь знань: В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

Спеціальність: В9 Історія та археологія

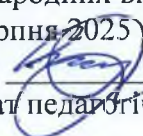
Освітньо-професійна програма: Історія та археологія

Перший рівень вищої освіти

Мова навчання: українська

Погоджено науково-методичною комісією НН інституту історії, права та міжнародних відносин

«28» серпня 2025 р.

Голова: Світлана МОЩАК
кандидат педагогічних наук, доцент

Суми – 2025

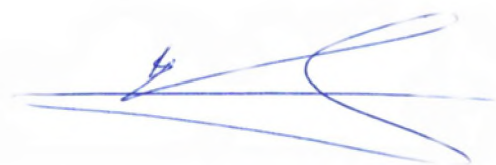
Розробник:

Ступак Дмитро Вікторович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри історії України

Протокол №1 від «28» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри,
кандидат історичних наук,
доцент

В'ячеслав ОЛЩЬКИЙ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	бакалавр	Обов’язкова
		Рік підготовки:
		1-й
		Семестр
2-й		
Лекції		
16 год.		
Практичні, семінарські		
24 год.		
Лабораторні		
-		
Самостійна робота		
48 год.		
Консультації:		
2 год.		
Загальна кількість годин – 90		

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

1.1. Мета і завдання викладання дисципліни.

Метою розробленого курсу є підготовка бакалаврів, які збираються працювати в галузі археології. Під час вивчення курсу студенти мають опанувати як теоретичні знання з методики польових археологічних досліджень, так і отримати практичні навички польової роботи.

Навчальна дисципліна «*Методика польових археологічних досліджень*» входить до переліку обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми (цикл професійної підготовки).

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності**:

ІК 1. Здатність розв'язувати спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі історії та археології або у процесі навчання, здійснювати аналіз історичних явищ і подій, що передбачає застосування теорій та методів історичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей**:

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **спеціальних компетентностей**:

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 6. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК 11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Для вивчення дисципліни «*Методика польових археологічних досліджень*» достатньо базових знань з археології, історії України та всесвітньої історії, здобутих у закладі загальної середньої освіти та протягом першого семестру навчання за освітньою програмою «Історія та археологія».

Місце курсу «*Методика польових археологічних досліджень*» в системі підготовки бакалаврів визначається необхідністю професійної підготовки майбутніх фахівців.

Оскільки методика польових археологічних досліджень повинна сформувати у студента цілісне і системне уявлення про сутність, методи, форми та види археологічних досліджень, вивчення цієї дисципліни відповідно до існуючих навчальних планів має структурно-логічний зв'язок з:

Давньою історією України, Археологією, Археологією Сумщини, Археологічною практикою, оскільки вивчення методики польових археологічних досліджень є теоретичною частиною підготовки для опанування знань з проведення археологічних розкопок на практиці;

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН 1. Знати найважливіші факти історичного минулого українського народу і історії людства загалом, а також мати більш глибокі знання про певний історичний період або проблему.

ПРН 2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

4. Критерії оцінювання результатів навчання Розподіл балів

Поточний контроль								Разом	Сума
Теоретичний матеріал (лекції)									100
Розділ 1		Розділ 2		Розділ 3		Розділ 4			
T.1.1	T.1.2	T.2.1	T.2.2	T. 3.1	T.3.2	T. 4.1	T.4.2		
-	-	-	-	-	-	-	-		
Практичні (семінарські) заняття									
5	10	5	5	10	10	10	5	60	
Виконання індивідуального завдання - 16								16	
Підсумкове тестове завдання									
2	4	2	2	4	4	4	2	24	

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи.

Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **60 балів:** участь у **семінарах** – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред'явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань / дискусіях, виконання практичних завдань, виконання завдань тестового контролю.

- **16 балів:** показове виконання основних етапів ведення розкопу у віртуальному середовищі (на основі фото-відео матеріалів, або на реальному археологічному об'єкті).

- **24 бали:** виконання тестового завдання

Разом – **100 балів.**

Оцінювання результатів аудиторної роботи здійснюється за наступними критеріями:

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі тестові завдання. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.
4	Правильно вирішує більшість тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, в яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.
3	В цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.
2	Вирішує 50% розрахункових/тестових завдань. Студент має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого, під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків
1	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого, невміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу, робити

	узагальнення, висновки.
0	Не володіє навчальним матеріалом.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90–100	A	відмінно
82–89	B	добре
74–81	C	
64–73	D	
60–63	E	задовільно
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
1–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

В Університеті передбачено можливість перезарахування результатів неформальної та/або інформальної освіти відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання у неформальній та/або інформальній освіті у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (<https://sspu.edu.ua/universytet/edusci/normatyvno-pravova-baza>).

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни «*Методика польових археологічних досліджень*» можуть бути:

- усний контроль. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Особлива увага при опануванні змісту навчальної дисципліни приділяється запобіганню порушенню академічної доброчесності та забезпечення довіри до результатів освітнього процесу та освітньої діяльності, розумінню здобувачами вищої освіти значення академічної доброчесності та наслідків недотримання її постулатів.

Питання для самоконтролю:

1. Основні види польових археологічних робіт.
2. Типи археологічних пам'яток.
3. Одношарові та багатошарові пам'ятки.
4. Основні види археологічних розвідок.
5. Різні типи археологічних пам'яток та топографією регіону.
6. Підготовка до проведення археологічних розвідок.
7. Інструментальна археологічна розвідка.
8. Археологічне обстеження різних видів пам'яток.
9. Фіксація пам'яток під час розвідкових робіт.
10. Окомірні та інструментальні плани археологічних пам'яток.
11. Розвідкові шурфи та траншеї: види та призначення.
12. Правила розмітки розкопів, траншей та шурфів.
13. Основні способи розкопок культурного шару пам'ятки.
14. Стратиграфічні спостереження під час земляних робіт.
15. Проміжні стратиграфічні спостереження. Контрольні бровки.
16. Археологічні розкопки відкритих поселень.
17. Археологічні розкопки городищ.
18. Специфіка досліджень багатошарових пам'яток.
19. Археологічні дослідження фортифікаційних споруд.
20. Специфіка розкопок та фіксації пам'яток з рештками кам'яних споруд.
21. Археологічні дослідження архітектурних решток.
22. Основні правила розчистки заповнення поселенських об'єктів.
23. Розкопки наземних споруд.
24. Розкопки заглиблених споруд.
25. Археологічні розкопки ґрунтових могильників.
26. Основні способи розкопок курганних насипів.
27. Розкопки курганів за допомогою техніки.
28. Основні види розкопок насипів курганів в ручну.
29. Правила розчистки інгумаційних поховань.
30. Правила розчистки кремаційних поховань.
31. Вилучення комплексу монолітом.
32. Археологічні дослідження під водою.
33. Методи фіксації під час підводних археологічних робіт.
34. Основні види польової документації.
35. Правила ведення польового щоденника.
36. Археологічні креслення.

37. Фото та відеофіксація в археологічних роботах.
38. Камеральна обробка археологічного матеріалу.
39. Правила шифрування матеріалу.
40. Польовий опис археологічного матеріалу.
41. Зберігання та транспортування археологічного матеріалу в польових умовах.
42. Правила техніки безпеки під час археологічних робіт.

6. Програма навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни *«Методика польових археологічних досліджень»* складається з чотирьох розділів, які в цілому висвітлюють основні етапи види і процеси археологічного дослідження.

Розділ 1. Теоретичні питання польової археології.

Розділ 2. Археологічна розвідка.

Розділ 3. Розкопки поселень та могильників.

Розділ 4. Камеральна обробка та звітна документація.

7. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

7.1. Тематичні розділи

7.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Теоретичні питання польової археології.

Тема 1. Вступ до курсу.

1. Предмет та завдання методики польових археологічних досліджень.
2. Історія розвитку методики археологічних досліджень
3. Законодавство України про охорону пам'яток археології.
4. «Відкритий Лист» «дозвіл» на проведення робіт – право на проведення археологічних досліджень. Польова документація.
5. Види польових археологічних досліджень.

Тема 2. Археологічна пам'ятка як історичне джерело

1. Археологічні пам'ятки та їх класифікація.
2. Поняття «культурний шар». Одношарові та багатошарові пам'ятки.
3. Стратиграфія та планіграфія.
4. Відкритий та закритий археологічний комплекс.

Розділ 2. Археологічна розвідка.

Тема 1. Загальні правила археологічної розвідки.

1. Мета та завдання археологічних розвідок.
2. Підготовчий етап розвідки.
3. Проведення розвідки.
4. Польова документація по розвідці.

Тема 2. Особливості розвідки за допомогою методів неруйнівої археології

1. Аерофото розвідка

2. Електророзвідка
3. Використання сучасних технічних засобів під час розвідки.

Розділ 3. Розкопки поселень та поховань.

Тема 1. Розкопки поселень.

1. Завдання, план, попереднє вивчення культурного шару.
2. Методи розбивки розкопів.
3. Методи вивчення культурного шару.
4. Розкопки будов та ям.
5. Розбирання опалювальних пристроїв (печей, горнів, вогнищ).
6. Розкопки архітектурних споруд.
7. Методика вивчення оборонних споруд

Тема 2. Розкопки могильників.

1. Дослідження ґрунтових могильників.
2. Методи розкопок курганів.
3. Специфіка досліджень інших поховальних комплексів (мавзолеї, дольмени, гробниці, склепи).

Розділ 4. Камеральна обробка та звітна документація.

Тема 1. Основні етапи первинного польового опрацювання рухомих артефактів.

1. Первинна консервація та обробка знахідок. Властивості різних матеріалів та специфіка роботи з ними.
2. Етапи камеральної обробки археологічного матеріалу.
3. Відбір зразків для датування та аналізу.

Тема 2. Звітна документація.

1. Порядок складання та здачі археологічного звіту.
2. Складові частини археологічного звіту.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин					
	Всього	У тому числі				
		Лекції	Практ.	Лаборат.	Конс.	Самост. робота
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПОЛЬОВОЇ АРХЕОЛОГІЇ.						
Тема 1.1. Вступ до курсу.	8	2	2			4
Тема 1.2. Археологічна пам'ятка як історичне джерело	12	2	4			6
Розділ 2. АРХЕОЛОГІЧНА РОЗВІДКА.						
Тема 2.1. Загальні правила археологічної розвідки.	10	2	2			6
Тема 2.2. Особливості розвідки за допомогою методів неруйнівої археології	8	2	2			4
Розділ 3. РОЗКОПКИ ПОСЕЛЕНЬ ТА ПОХОВАНЬ.						
Тема 3.1. Розкопки поселень	16	2	4			8
Тема 3.2. Розкопки могильників.	14	2	4			8
Розділ 4. КАМЕРАЛЬНА ОБРОБКА ТА ЗВІТНА ДОКУМЕНТАЦІЯ.						
Тема 4.1. Основні етапи первинного польового опрацювання рухомих артефактів.	10	2	4			6
Тема 4.2. Звітна документація.	10	2	2			6
Консультації	2				2	
Усього годин	90	16	24		2	48

7.3. Темі лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Вступ до курсу.	2
2	Археологічна пам'ятка як історичне джерело.	2
3	Загальні правила археологічної розвідки.	2
4	Особливості розвідки за допомогою методів неруйнівої археології.	2
5	Розкопки поселень.	2

6	Розкопки могильників.	2
7	Основні етапи первинного польового опрацювання рухомих артефактів.	2
8	Звітна документація.	2
Разом		16

7.4. Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Основні поняття польової археології.	2
2	Види археологічних пам'яток та особливості їх вивчення.	4
3	Археологічні розвідки.	4
4	Основи методики розкопок.	2
5	Методика розкопок поселень та городищ.	4
6	Методика дослідження поховальних пам'яток	4
7	Основні етапи первинного польового опрацювання рухомих артефактів	2
8	Звітна документація.	2
Разом		24

7.5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Основні поняття польової археології.	4
2	Види археологічних пам'яток та особливості їх вивчення.	6
3	Археологічні розвідки.	10
4	Основи методики розкопок.	2
5	Методика розкопок поселень та городищ.	6
6	Методика дослідження поховальних пам'яток.	8
7	Основні етапи первинного польового опрацювання рухомих артефактів.	6
8	Звітна документація.	6
Разом		48

Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Закон України «Про охорону археологічної спадщини». К.: Корвін-Пресс, 2004. 22 с.
2. Вахрушев Б. О., Ковальчук І. П., Комлев О. О. та ін. *Рельєф України : навч. посібник*. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 688 с.
3. Дегерменджі С. М. Кургани Донеччини: загальний стан, проблеми обліку та охорони. *Археологический альманах*. 2004. Вып. 14. Донецк, С. 3-12.
4. Пуголовок Ю., Котенко В., Єфанова С. *Обробка кераміки в польових і камеральних умовах (методичні рекомендації)*. Опішне: Українське Народознавство, 2017. 40 с.
5. Забавін В. О. Історія досліджень поховальних пам'яток зрубної культури Надазов'я. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2012. Вип. 4/5 (спецвипуск). Маріуполь : Вид-во МДУ, С. 73-87.
6. Литвиненко Р. О. Новобудовна археологія в Донбасі: етапи, дослідники, досягнення. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2012. Вип. 9. С. 155-159.
7. Лозинський В.В. Топографічне та картографічне креслення. *Методичні рекомендації до лабораторних робіт з креслення*. Львів, 2009.

Додаткові:

1. Археологія України: курс лекцій. За ред.. Л.Залізняка. К.: Либідь, 2005. 502 с.
2. Винокур І.С., Телегін В.Я. Археологія України. – Тернопіль: Навчальна книга- Богдан, 2008.- 479 с.
3. Гавриленко І.М. *Зимівниківська археологічна культура*. Полтава, 2000. 128 с.
4. Мезенцева Г.Г. *Дослідники археології України*. Чернігів: Сіверянська думка, 1997. 206 с.
5. Приходнюк О.М. *Археологічні пам'ятки Середнього Подніпров'я VI-IX ст. н. е.* К., 1990. 265 с.
6. Струнко М.Д. *Залучення учнівської молоді до вивчення та збереження пам'яток історії та культури*. К., 1990. 126 с.
7. Телегін Д.Я. *Мезолітичні пам'ятки України*. К., 1985. 256 с.
8. Даценко Л. М., Молодиченко В. В., Непша О. В. та ін. *Північно-Західне Приазов'я: геологія, геоморфологія, геолого-геоморфологічні процеси, геоекологічний стан*. Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 308 с.
9. Винокур І.С. *Збирання і визначення археологічних пам'яток та методика їх використання в школі*. К., 1967.
10. Корнієнко П.Л. Креслярська та фотографічна фіксація археологічних об'єктів. *Археологія*. 1993. №1. С. 130-139.

11. Пустовалов С. Ж. Про удосконалення методики розкопок курганів доби бронзи. *Археологічні відкриття в Україні 1997 – 1998 рр.* К., 1998. С. 168-175.
12. Рассамкін Ю.Я. До проблеми вивчення курганних споруд. *Археологія.* К., 1992. Вип. 4. С. 121-136.
13. Руденко Ф. А. *Гідрогеологія Української РСР.* К.: «Вища школа», 1972. 174 с.
14. Сегеда С. П. Методика збирання та транспортування кісткових решток людей під час археологічних розкопок. *Археологічні відкриття в Україні 1997 – 1998 рр.* К., 1998. С. 189-190.
15. Телегін Д. Я., Братченко С. Н. Розкопки курганів епохи бронзи за допомогою механізмів. *Археологія.* К., 1974. Вип. 13. С. 105-109.
16. Теорія і практика археологічних досліджень. К., 1994. 220 с.